

CUMANII - ALIAȚI OBEDIENȚI AI ȚARATULUI ASĂNEȘTILOR (1187-1207)

Ginel Lăzar

Între Dunăre și Balcani, și cu deosebire în munții Haemus, conviețuiau alături de bulgari, numeroși vlahi - urmași ai populației romanizate din fosta provincie Moesia - care la sfârșitul secolului al XII-lea au pus bazele unui viitor stat, cunoscut sub titulatura de Țaratul Asăneștilor.¹ A fost, poate, prima și ultima încercare a românilor de la sud de Dunăre de a se organiza într-un cadru statal propriu. Țaratul vlaho-bulgar² al Asăneștilor a jucat un rol de prim rang pe scena politică sud-dunăreană la răscrucea secolelor al XII-lea și al XIII-lea. Perioada 1197-1207 a coincis cu succesiunea la tronul statului vlaho-bulgar a lui Ioniță Kaloioannes, mezinul dinastiei Asan. În timpul său, *creația vlaho-bulgară*³ a Asăneștilor a atins apogeul, fapt evidențiat pe plan politic și care are la bază schimbul de scrisori dintre Ioniță și

¹ Doi frați vlahi (români) din Târnovo, Theodor (Petru) și Asan, răscoală populația locală, de origine vlahă, declanșând în toamna anului 1185 o puternică revoltă anti-bizantină. Cu ocazia sfințirii bisericii cu hramul marelui mucenic Dimitrie din Târnovo, citoria Asăneștilor, fratele mai mare, Theodor, va fi proclamat țar, cu numele de Petru. În continuare Petru și Asan, ajutați și de războinicii cumani, eliberează treptat o mare parte din teritoriul care aparținuse Primului Țarat bulgar (bulgarii au aderat la construcția statală a Asăneștilor prin apelul la tradiția imperială bulgară) ceea ce demonstrează forța noului stat vlaho-bulgar, recunoscut de Bizanț și de Roma.

² Ca și în studiul anterior (G. Lăzar, *Observații cu privire la societatea Țaratului vlaho-bulgar al Asăneștilor în lumina bibliografiei selectivă*, în "Muzeul Național", XVII, București, 2005, p. 3-31), am optat pentru sintagma "Țaratul vlaho-bulgar" sau "Al Doilea Țarat vlaho-bulgar". Renunțând din motive obiective (Cf. *Ibidem*, n. 1, p. 3) la formulele consacrate de istoriografia românească - precum: Imperiul româno-bulgar sau al Doilea Țarat româno-bulgar - nu facem altceva decât să rămânem consecvenți principiului etimologic prin care erau desemnați în izvoarele istorice urmașii romanității orientale (sub diverse nume: vlah, valah, voloh, blac, blas, olah), în izvoarele istorice, urmașii romanității orientale. Termenii menționați exprimă incontestabil noțiunea de romanitate (de la *romanus* - însuși numele poporului român). V. și N. Saramandru, *Romanitatea Orientală*, București, 2004.

³ Interesul nostru se concentrează, cu precădere, asupra epocii primilor Asănești (1185-1218), când rolul elementului vlah a fost decisiv în alcătuirea unei puteri nord-balcanice, cu centrul la Târnovo. Din acest considerent propunem o împărțire cronologică a perioadei primilor Asănești. Prima parte o intitulăm epoca fraților Asan (1185-1207), deoarece vlahii din nordul Balcanilor, conduși de frații Asan, au jucat un rol important pentru începutul și afirmarea Țaratului Asăneștilor. A doua etapă, de tranziție (1207-1218), în care au loc o serie de evenimente cu o evoluție alternativă plasează, tot mai evident, civilizația vlaho-bulgară a Asăneștilor între Roma și Bizanț. După anul 1218, primatul și triumful tradiției bizantine în Țaratul Asăneștilor și necesitatea raportării la ideologia Primului Țarat bulgar au ca finalitate alterarea elementului vlah și trecerea progresivă de la statul vlaho-bulgar la statul bulgar. Vezi și O. Iliescu, *Dreptul monetar în statul vlaho-bulgar al primilor Asănești (1187-1218)*, în *Răscoala și statul Asăneștilor*, București, 1989, p. 103 (Cf. nota 1).

papa Inocențiu al III-lea (1199-1204)⁴, legat de recunoașterea titlului de *rex bulgarorum et blachorum* și încoronarea suveranului vlaho-bulgar de către un legat pontifical, precum și de intrarea bisericii din Târnovo sub autoritatea Sfântului Scaun.⁵ Totodată, țarul vlaho-bulgar, Ioniță Kaloioannes, a știut să valorifice la maximum potențialul militar al Țaratului de Târnovo, implicit sistemul de alianțe, folosit de altfel și de precursorii săi, Petru și Asan, dar dezvoltat de acesta de o așa manieră încât,

⁴ Despre originea romană a suveranului din Târnovo și a poporului său:

- a) „Dar noi am auzit că strămoșii tăi se trag din stirpea orașului nobil al Romei și tu îți ai noblețea sângelui tot de la ea...” (p. 21, r. 5-7)
- b) „De aceea, aducem mulțumirea atotputernicului Dumnezeu, care ne privește pe noi, robi nedemni, cu nespula sa bunăte și-și întoarce privirea spre umilînța noastră și ne redă amintirea sângelui și a patriei noastre din care coborâm. Și acum, sfinte părinte, bun păstor și călăuză a tuturor credincioșilor creștini, dorind să aduni laolaltă pe fiii sfântului scaun catholic și apostolic, cauți și la noi cei depărtați după corp...” (p-22, r. 9-16)
- c) „De aceea, gândindu-ne am trimis de curând să te viziteze prin solie și scrisorile noastre, ca să vadă credința pe care o ai față de biserica romană, mamă a ta, după ce mai înainte solii pe care i-am trimis la tine ne-au încredințat că atât tu, care spui că descinzi din ginta nobilă a romanilor, cât și poporul care este călăuzit de tine prin cuvânt și exemplu, înapoiți cu prisosință, bunăvoință și dragostea scaunului apostolic...” (p. 24, r. 13-19)
- d) „Căci îți este de folos pentru gloria terestră cât și pentru mântuirea veșnică, dar și a obârșiei tale să așezi în imitarea Romei poporul țării tale, care pretinde a descinde din sângele romanilor, și să urmați rânduielile bisericii romane, pentru că astfel să regăsiți și în cult obiceiurile părintești...” (p- 25, r. 77-82)
- e) „Ne socotim cu atât mai îndatorați popoarelor bulgarilor și vlahilor, cu cât nu numai că au primit odinioară cu devoțiune credința catolică de la scaunul apostolic, dar și că descind din sângele romanilor...” (p. 50, r. 10-13.) Cf. S. Brezeanu, G. Zbucnea, *Români de la sud de Dunăre*, București, 1997, p. 114-115, apud Innocenții P. P. III *Epistolae ad Bulgariae historiam spectantes*, ediție I, Duicev, Sofija, 1942. Corespondența dintre țarul vlaho-bulgar și suveranul pontif poate fi studiată în: Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, ed. N. Duceșianu, vol. I, part. 1 (1199-1345), București, 1887; *Acta Innocenții P. P. III (1198-1216) e regestis Vaticanis allisque eruit introductione auxit, notisque illustravit*, P. Theodosius Haluscynskyj, Typis poliglottis Vaticanis, MCMXLVI; *Prepiskata na papa Inokentija III, kăm bălgarite*, ed. Ivan Duicev, în „Gotișnik na Universit. Kliment Ohridski”, tom. XXXVIII, Sofija, 1942; Tăutu, A., *Devotamentul lui Ioniță Asan către Scaunul apostolic al Romei*, în *Omagiu Canonicului Aloisie Tăutu, cu ocazia împlinirii a 80 de ani*, în „Buna Vestire”, T. XIV, nr. 1, 1975, p. 195-213.

⁵ Ioniță Kaloioannes s-a achitat strălucit de misiunea cu care a fost mandatat de către precursorii săi, adică de a menține și de a desăvârși opera începută de rudele sale. A extins granițele statului care se întindea de la nord de Dunăre și până pe cursul mijlociu al Mariței (în sud), iar în est de la Marea Neagră și până la albia Vardarului în Macedonia. În comparație cu frații săi, Ioniță Kaloioannes a supus puterii sale pe acei „boiarini” care manifestau tendințe centrifuge, a întărit armata - bazându-se tot mai mult pe contingentele cavaleriei cumane. Pe acest fond, de stabilitate instituțională, a obținut din partea papei Inocențiu al III-lea recunoașterea independenței statului, iar pentru sine titlul de rege, deși el îl pretindea pe cel de împărat, intitulându-se ca atare: *Imperator omnium Vlachorum et Bulgarorum*. Arhiepiscopul de Târnovo a fost uns, de către trimisul Romei, cardinalul Leo, ca „primat al vlahilor și bulgarilor”, în schimbul promisiunii de a recunoaște supremația confesională a Scaunului apostolic.

efectiv, statul vlaho-bulgar s-a impus pe eșichierul politic al vremii. În timpul lui Ioan Asan al II-lea (1218-1241), încheierea alianțelor militare, acordarea titlurilor aulice și dependența apanajelor teritoriale țineau de autoritatea strictă a țarului.⁶ Tradiția politică și culturală a Primului Țarat bulgar⁷ își face tot mai mult simțită prezența, concursul de împrejurări fiind favorabil trecerii de la titulatura de Țarat vlaho-bulgar la Țarat bulgar.

***

Cumanii au pătruns pe teritoriul nord-dunărean către sfârșitul secolului al XI-lea, ocupând inițial doar părțile Moldovei, însă, în veacul al XII-lea, ei și-au extins, treptat, autoritatea și asupra arealului cuprins între Carpați și Dunăre. Sosind pe teritoriul actual al României, din postura de cuceritori, turanicii cumani i-au obligat pe români la plata tributului. Forma acestui tribut, ca și felul de plată achitat nu ne sunt cunoscute. Doar anumite indicii pot fi extrase din datele lingvistice și din aprecierea observațiilor arheologice și numismatice. Cumanii au beneficiat, evident, din partea comunităților românești de varii produse, precum: vite, pești, ceară, sare.⁸ Un alt mod de plată poate fi identificat din achitarea unor sume de bani, în directă legătură cu răspândirea monedelor bizantine din secolele XII-XIII, pe o vastă suprafață a teritoriului din stânga Dunării.⁹

Din punct de vedere militar, în anumite împrejurări, românii au colaborat cu turanicii cumani, mai ales în expedițiile militare din secolele XII-XIII.¹⁰ Colaborarea dintre români și cumani este reliefată de istoriografia bizantină atunci când aceștia vin în contact direct cu Imperiul bizantin. Un asemenea episod pare să se fi consumat și în timpul unei invazii din anul 1148.¹¹ Cumanii au trecut atunci la sud de Dunăre, devastând ținuturi ale Balcanilor de nord. Potrivit lucrării istorice a lui Ioan Kinnamos, ei au cucerit cu acest prilej și localitatea Demnitzikos, identificată cu Zimnicea de astăzi.¹² „Pe când tocmai ajunsese lângă Filipopole, împăratului îi ajunge zvonul că oști de sciți au trecut Istrul și distrug ce întâlnesc în cale și pradă totul și că au cucerit și un oraș însemnat...”.¹³ Împăratul Manuel I Comnenos, aflând de această invazie a

⁶ V. N. Zlatarski, *Ivan Asen U (1218-1241)*, în „Bălgarska istoriceska biblioteka”, 3, Sofija, 1930, p. 1-55; M. Laskaris, *Vatopedskata gramota na tar Ivan Aseania //*, în *Bălgarski starini* (kniga XI), Sofija, 1930.

⁷ P. Anghelov, *Bălgarija i bălgarite v prestavite na vizantiijite*, VII-XIV vek, Sofija, 1999, p. 145-199.

⁸ Sarea este un produs extrem de folosit în toate timpurile și este vital pentru comunitățile nomade, crescătoare de vite.

⁹ În acea vreme, în zona Dunării de Jos, circula, cu rol de primat, moneda bizantină bătută de basileii bizantini la Constantinopol și care, după anul 1204, a fost emisă la Niceea, la Thessalonica și în alte orașe romeice.

¹⁰ *Istoria Românilor*, vol. III, București, Academia Română, 2001, p. 388-392.

¹¹ *Ibidem*, p. 388.

¹² Oraș românesc de pe malul stâng al Dunării, situat în fața Sviștovului.

¹³ *Fontes Historiae Daco-Romanae (FHDR)*, vol. III, București, 1975, p. 232-233.

cumanilor, s-a abătut din drumul său¹⁴ și, după ceva vreme, a ajuns în zona Demnitzikos-ului. Aici s-au înfruntat oștile bizantine, care aveau în alcătuire un detașament de „sciți”¹⁵, cu forțele cumanilor. Cronicarul bizantin ne sugerează faptul că, înainte de începerea bătăliei, aliații cumanilor - „sciții”¹⁶ - se angajează primii în luptă. Atât bizantinii, cât și cumanii aveau de partea lor unități militare, recrutate din elemente etnice românești dintre Carpați și Dunăre, obediente. Unul dintre conducătorii „sciți”, aflat în tabăra aliată cumano-vlahă, căzut în mâinile bizantinilor, se numea Lazăr. Cum la acea dată nu putea fi vorba de cumani creștini, având un astfel de nume, acest Lazăr, foarte probabil creștin, pare să fi fost o căpetenie a românilor de la nord de Dunăre.¹⁷ „Au căzut mulți barbari și au fost prinși ca la o suță, între care era și Lazăr, bărbat de foarte mare vitejie, cu vază între căpeteniile lor”¹⁸ În secolul al XII-lea și într-o bună parte a secolului al XIII-lea, Moldova, precum și partea răsăriteană a viitoareii Muntenii, din stânga Oltului¹⁹, se aflau, fie și nominal, sub controlul cumanilor.²⁰

Colaborarea românilor cu cumani s-a manifestat, mai ales, în timpul răscoalei Asăneștilor.²¹ Izvoarele narative ne relevă contribuția cumanilor de la nord de Dunăre la reușita revoltei asenide. Cronicarul bizantin, N. Choniates, ne informează despre trecerea lui Petru și Asan în stânga Dunării, încă de la începuturile răscoalei, cu scopul de a solicita ajutorul cumanilor.²² La emanciparea de sub autoritatea Imperiului bizantin a contribuit și elementul cuman.²³ Cumanii au reprezentat un factor important pentru noua realitate geo-politică născută în Stara Planina, intervențiile lor în sprijinul acesteia, în luptele cu Imperiul de Constantinopol, au avut încă de la început un rol determinant.²⁴

¹⁴ Împăratul se îndrepta cu trupele sale spre insula Corfu, pentru a o elibera de sub stăpânirea regelui normand Roger al II-lea.

¹⁵ Vlahii.

¹⁶ Vlahii.

¹⁷ *Istoria Românilor*, vol. III, p. 388-389.

¹⁸ *FHDR*, III, p. 236-237.

¹⁹ Poate chiar și teritoriile din dreapta Oltului.

²⁰ Controlul politico-militar al cumanilor asupra regiunilor dunărene a fost strâns legat de realitatea prezenței românilor în aceste locuri, fapt remarcat de menționarea etnonimului de ulah (vlah, român).

²¹ Printre răsculați, vlahi și bulgari, se poate să fi fost și grupe rătăcite de cumani, rămase la sud de Dunăre încă din timpul incursiunilor din secolele XI-XII.

²² *FHDR*, III, p. 258-259.

²³ Legătura politică și cooperarea militară dintre cumani și vlaho-bulgari, consacrată ulterior prin alianțe matrimoniale, încheiată în anul 1186 se va constitui în cea mai puternică alianță militară din regiune, de la sfârșitul secolului al XII-lea și din prima parte a veacului ulterior. Blocul vlaho-bulgaro-cuman, adversar de temut al Bizanțului, se va manifesta ca principalul factor dezintegrator al imperiului, a cărui criză generală se acutizase.

²⁴ V. Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XII*, Iași, 1999, p. 257-272; Ș. Papacostea, *Români în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol*, București, 1993, p. 18-36.

Criza internă²⁵ a deteriorat și mai mult pozițiile Imperiului Bizantin în Balcani, ușurând acțiunile militare ale vlaho-bulgaro-cumanilor. În consecință, arată Niketas Choniates, „în apus²⁶ situația se înrăutățea mereu și vlahii împreună cu cumanii năvăleau neconținut în țara romeilor, jefuind-o și pustiind-o.”²⁷ Marșul cruciat în Peninsula Balcanică a sporit dezorganizarea administrativ-bizantină și a dat un răgaz binevenit pentru consolidarea domniei Asăneștilor.²⁸ El s-a dovedit suficient pentru refacerea fortificațiilor din Balcani, care au fost înconjurare acum, poate și sub influența cruciată, cu noi incinte de ziduri prevăzute din loc în loc cu turnuri. „Căci a găsit cetățile și micile orașe de acolo înconjurare cu întărituri mai puternice decât cele de dinainte și cu ziduri de curând ridicate și întrerupte din loc în loc de turnuri, iar pe cei care le apărau de afară <i-a găsit> umblând ca niște căpriori pe înălțimi și agățându-se asemenea caprelor de râpe și ferindu-se de încăierare”.²⁹ Pentru a redresa, pe cât posibil, pozițiile imperiului în Peninsula Balcanică și a opri acțiunile vlaho-bulgaro-cumane, Isaac Angelos a întreprins în primăvara anului 1190 o nouă expediție împotriva acestora. Era îndreptată de data aceasta, asupra cetății Târnovo. Pentru a realiza surprinderea și a evita înfruntarea directă cu oastea Asăneștilor, care controla suficient trecătorile Balcanilor, comandamentul imperial a decis o largă manevră de întoarcere pe la est a dispozitivului de apărare a armatei aliate. Deplasându-se de-a

²⁵ Criza internă a coincis cu încercarea bizantinilor de a recuceri regiunea Munților Balcani și pe aceea care se întindea la nord de aceștia, intrate în componența statului Asăneștilor, și a aparținut grupului acuzat de tentativă de uzurpare, Andronic Comnenos, ducele Thessaliei și sebastocratorul Alexios Comnenos au fost aspru pedepsiți de împăratul Isaac al II-lea Angelos. Armata bizantină era din ce în ce mai slăbită, aprovizionarea cu alimente era deficitară, iar soldele nu se mai plăteau cu regularitate. O soartă crudă va avea și strategul Constantin Aspietes, rămas după 1188 comandant al forțelor bizantine din Balcani, învinuit, la rândul său, că încearcă să răscole armata, acesta a fost destituit și orbit din ordinul împăratului.

²⁶ Discuția se referă la regiunile europene ale Imperiului bizantin.

²⁷ FHDR, III, p. 266-269.

²⁸ Cruciada a III-a, condusă de personalități de primă mărime: împăratul Frederic Barbarosa, regii Richard Inimă de Leu și Filip al II-lea August - a coincis cu o etapă de un special interes pentru construcția statală din Balcani, în vara anului 1189 cruciații au intrat în spațiul Balcanic, fiind primiți la Naissus (Niș) de marele jupan al Serbiei, Ștefan Nemanija. Ostilitatea vădită a Curții Bizantine față de cruciadă, concretizată printr-un tratat de alianță politică și militară între Isaac II Angelos și sultanul Saladin, l-a determinat pe Frederic I să inițieze crearea unei coaliții contra Bizanțului, în conjunctura dată, o delegație a fraților Petru și Asan a participat la negocierile purtate în acest scop de conducătorul sârb cu împăratul romano-german. Frații Asănești au oferit ca sprijin militar o oștire de 40.000 de luptători vlahi, bulgari și cumani, revendicând în schimb de la Frederic I recunoașterea titlului de împărat al Greciei pentru Petru. «... Petru, fratele lui Asan, se prezenta împăratului Frederic Barbarosa (1189) oferindu-i oștire de 40.000 de oameni în schimbul recunoașterii titlului de „împărat al regatului grec”, cerând în acest sens „coronam imperialem regni Grecie” ». Cf. T. Teoteoi, *Civilizația statului Asăneștilor între Roma și Bizanț, în Răscoala și statul Asăneștilor, București, 1989, p. 91. Dacă ar fi să dăm crezare izvorului german, ajutorul de 40.000 de militari, oferit de Asănești, conținea importante efective ecvestre cumane.*

²⁹ FHDR, III, p. 268-269.

lungul litoralului pontic la nord de Anchialos și urcând foarte probabil valea Kamcijei, armata bizantină sub comanda celor mai capabili generali imperiali³⁰, s-a îndreptat spre Târnovo pe drumul Preslavului. Forțele vlaho-bulgare, fără a angaja lupte de anvergură, s-au mulțumit să hărțuiască continuu armata bizantină, care nu a reușit să cucerească nici una din cetățile situate în perimetrul munților. După nici două luni de la începerea campaniei, insuccesele care se țineau lanț de bizantini cât și temerea unui atac venit de peste Dunăre au determinat comandamentul imperial să ordone retragerea la sud de Stara Pianina, pe cea mai scurtă dintre căile aflate între Târnovo și Beroe. La trecerea peste munți, cel mai probabil în defileul Trjavna, coloana bizantină avea următoarea alcătuire: avangarda era condusă de protostratorul Manuel Kamytzes și de Isaac Comnenos, iar ariergarda de sebastocratorul Ioan Doukas; în centru, după carele cu provizii, bagaje și slujitori, se aflau trupe de elită în frunte cu împăratul și fratele acestuia, Alexios III - viitorul împărat, în locul cel mai îngust al trecătorii, după ce avangarda și o parte a coloanei trecuseră, trupele Asăneștilor au atacat centrul forțelor inamice. Rostogolind bucăți de stâncă în zone dinainte alese, luptătorii conduși de frații Petru și Asan au coborât treptat în defileu, pe pantele abrupte, și au acționat viguros pentru a izola centrul coloanei imperiale. După câteva ciocniri izolate armata bizantină amenințată cu încercuirea și-a căutat izbăvirea într-o fugă dezordonată spre ieșirea din trecătoare, ciocnindu-se cu propria avangardă: „Și de aici a ieșit învălmășeală și fiecare căuta mai întâi să se salveze pe sine, astfel încât dușmanii îi chinuiau pe cei prinși ca pe niște vite îngrămădite într-un țarc și-i ucideau fără încetare pe aceia care le cădeau în mână. Nu era nimeni să-i ajute și nici nu era cu putință”³¹, împăratul însuși s-a salvat doar cu mare greutate și împreună cu puțini supraviețuitori, s-a refugiat la Beroe³², de unde a revenit umilit la Constantinopol³³. Taratul de Târnovo, condus de dinastia vlahă a Asăneștilor din rândul căreia au ieșit cei trei frați, Petru, Asan și Ioniță, au impus Bizanțului recunoașterea noii formațiuni

³⁰ Participau alături de împărat, sebastocratorul Alexei Angelos, fratele basileului, viitorul împărat, Alexie al III-lea Angelos, protostratorul Manuel Kamytzes, Isaac Comnenul, ginerele lui Alexios al III-lea și sebastocratorul Ioan Doukas.

³¹ FHDR, III, p. 268-269; T. Teoteoi, *op. cit.*, p. 93-95. Deosebit de important, pentru înfrângerea bizantină din anul 1190, este un moment anecdotic care îl are ca protagonist principal pe un „fugar bulgar” (vlah), o falsă călăuză, ce îl determină pe împăratul bizantin să renunțe la planul de a ataca orașul Strinavos (formă coruptă pentru Trjavna) și să purceadă către locul indicat de *spionul vlah*, pe o scurtătură apucând calea întoarcerii, „...împăratul Isaac i-a împresurat pe bulgari, dar fu înfrânt printr-un vicleșug de ei. Căci vine la împărat un bulgar în chip de fugar și-i vestește o năvălite a sciților (cumanilor), iar împăratul, tulburat de cuvintele lui și asta tocmai în ajunul zilei în care se pregărea să cucerească orașelul, plecă de acolo. Nu a urmat la plecare drumul pe care venise, ci, înșelata de bulgar, a hotărât să meargă chipurile pe o scurtătură. Și pe când trecea și se afla într-un defileu, bulgarii îi cad în spate și îi risipesc toată armata, și iau pradă tot echipamentul oștirii, ba chiar și pe al împăratului însuși.” Vezi FHDR, III, p. 399; T. Teoteoi, *op. cit.*, p. 94 și urm., până la p. 99. Referitor la omiterea vlahilor din *Istoria* lui G. Akropolites, menționând în locul lor numai pe bulgari, ne bazăm pe textul introductiv din FHDR, III, p. 397.

³² Azi Stara Zagora, în Bulgaria.

³³ FHDR, III, p. 270-271.

politice, consolidând astfel poziția sa în raporturile cu vechea colonie megariană, *Byzantium*.

Legătura politică și cooperarea militară dintre cumani și vlaho-bulgari a cunoscut o nouă etapă, consacrată prin alianțe matrimoniale³⁴, odată cu venirea la putere a lui Ioniță Kaloioannes, ce va demonstra consolidarea celei mai importante uniuni militare din regiune, în prima parte a secolului al XIII-lea³⁵. Excelent comandant de oști, dar și abil diplomat, țarul vlaho-bulgar, și-a menținut colaborarea strânsă cu forțele cumane, ceea ce i-a permis modificarea harții politice a zonei balcanice. Contingentele turanice i-au permis țarului româno-bulgar să înfrângă armatele bizantine și latine trimise contra sa și chiar a consimțit să inițieze declanșarea ofensivei, la sud de Haemus, în Tracia și Macedonia, în primăvara anului 1199, cumanii au încheiat o alianță cu Taratul Asăneștilor, alianță ce avea drept scop o campanie militară contra Bizanțului. Drept urmare, pe 23 aprilie 1199, cumanii, însoțiți de un contingent de vlahii nord-dunăreni, au traversat Dunărea și au ajuns până la Rhaidestos, pe malul Mării Marmara, prădând și distrugând tot ce au întâlnit în cale. La întoarcere, năvălitorii au urmat un curs, inițial stabilit, care mergea de-a lungul coastei de vest a Mării Negre. „Dar oastea romeică³⁶ ce păzea Byzia³⁷” s-a întâlnit cu oastea cumano-vlahă cu care a purtat o bătălie sângeroasă. Pe durata desfășurării luptei, cumanii și vlahii au recurs la obișnuita strategie, a retragerii simulate, frecvent uzitată în astfel de situații. Prefacându-se că sunt învinși și, lăsând pe loc prada capturată, s-au retras în grabă, în timp ce bizantinii se năpustiseră asupra prăzii abandonate, cavaleria mobilă cumană s-a întors pe neașteptate și atacându-i pe urmăritori, i-a înfrânt³⁸, în anul 1201, cumanii, aliați ai Taratului Asăneștilor, pătrund adânc împreună cu vlaho-bulgarii în Thracia pe care o pustiesc, ajungând până către „porțile dinspre continent ale capitalei”. Imperiul bizantin, slăbit de conflictele interne, n-a fost capabil să opună o rezistență armată, iar blocul militar vlaho-bulgaro-cuman ar fi putut intra chiar în Constantinopol, dacă Alexios al III-lea Angelos n-ar fi fost ajutat de trupele haliciene, care pătrunseseră între timp în teritoriile controlate de cumani.³⁹ Constantinopolul a căzut în anul 1204 în mâinile cruciaților, iar Imperiul bizantin și-a mutat capitala la Niceea, într-o vreme în care alte regiuni bizantine,

³⁴ „În scopul de a întări conlucrarea pe plan militar cu nomazii din stepele ponto-caspice, Ioniță zis Kaloioannes (cel Frumos), a contactat o căsătorie cu fiica unui han cuman”. Vezi în acest sens V. Spinei, *op. cit.*, p. 264. „Aceleași calcule politice l-au determinat pe țarul Boril (1207-1218) să se însoare cu văduva unchiului său Ioniță, conformându-se unui obicei decurgând din tradițiile leviratului proliferat în mediul nomad euroasiatic”. *Ibidem*; FHDR, III, p. 438-439, 480-481.

³⁵ *Istoria Românilor*, vol. III, p. 390-391; Ș. Papacostea, *op. cit.* p. 19.

³⁶ Bizantină.

³⁷ Localitate bizantină de la gura fluviului Kamcia.

³⁸ FHDR, III, p. 292-293.

³⁹ Alexios al III-lea Angelos, făcând apel la aparatul diplomatic bizantin reușește să creeze o diversiune, și să mute, pentru un timp, frontul de război din sudul Dunării către nordul fluviului, atacând, cu ajutorul rușilor conduși de Roman Mstislavici, cneazul de Halici, sălașurile cumaniilor rămași acasă.

necucerite de participații la cea de-a IV-a cruciadă, deveneau state de sine stătătoare. Istoria bizantină, reprezentând 2/3 din secolul al XIII-lea, este dominată de luptele statelor grecești, îndeosebi a Imperiului de Niceea, pentru recucerirea posesiunilor fostului Imperiu al basileilor de sub dominația latină⁴⁰. Astfel, o dată cu căderea Constantinopolului, pericolul pentru Țaratul Asăneștilor nu îl va mai reprezenta Bizanțul, ci noile state „latine”. Generat de pretenția Imperiului latin de Constantinopol de a controla întregul teritoriu care aparținuse Bizanțului, războiul cu latinii i-a determinat pe vlaho-bulgari să își concentreze atenția împotriva noilor rivali, recurgând, firește, la permanenta prezență cumană. Participarea lor constantă la luptele cu latinii a asigurat statului vlaho-bulgar câteva dintre cele mai însemnate victorii înregistrate împotriva latinilor, în cursul evenimentelor ce au urmat, bizantinii se răzvrătesc împreună cu Asăneștii, foștii lor inamici, contra latinilor. „Întorcându-se deci în ținuturile lor, ei răzvrătesc, ajutați de vlahi, orașele din Thracia și Macedonia. Foarte mulți dintre latini, care-și împărțiseră între ei orașele⁴¹, își pierd atunci viața, iar cei care <izbutesc> să fugă se refugiază în Bizanț”⁴². În aprilie 1205, Asăneștii și bizantinii de la Niceea, i-au atacat la Adrianopol pe latini, care întreprindeau o campanie de cucerire a orașului bizantin. La fel ca și în alte dați, aliații vlaho-bulgaro-cumani au pus în practică tradiționalul lor sistem de luptă, cel al replierii simulate. Conducătorul cumanilor cu numele de Cotzas, a dat ordin trupelor sale să se retragă din luptă. Latinii i-au urmărit până într-un loc în care se găseau alte oști cumane proaspete, așezate pe poziții strategice dintre cele mai avantajoase. Luați prin surprindere, aici au murit mulți dintre latini, în luptă au pierit conducători de vază ai acestora, între care și Ludovic de Blois, iar împăratul latin, Baldouin de Flandra a fost capturat și predat lui Ioniță, care l-a dus la Târnovo, închizându-l într-un turn. „... Ioan, slobozind a parte din oastea scitică, îi poruncește să atace animalele de hrană și de povară, care pășteau verdeța pădurii din preajma taberei latinilor; el voia să afle pe această cale ce planuri au dușmanii și cum se aruncă în luptă. Iar ei, îndată ce i-au văzut pe sciți, cuprinși de un avânt nebun, se aruncă la cai și la sulite. Și pornesc vijelios după sciți, iar aceștia, dând dosul, o iau la goană, azvârlind săgeți în urma lor, fără să-și încetinească însă fuga cea iute. Ceilalți continuau chiar și așa să-i urmărească, deși nu izbuteau să facă nimic alergând după niște oameni care parcă zburau, deoarece erau înarmați ușor.” Astfel s-a sfârșit și acea zi. Apoi, Ioan și-a așezat propria armată / la pândă și și-a vârat-o prin văgăuni și și-a strecurat-o prin locuri ridicate, pe coline, străduindu-se ca dușmanii să nu prindă de veste că e acolo și

⁴⁰ Crearea la 1204 a unui complex de state, de sorginte latină, pe teritoriul vechii împărății Imperiul latin de răsărit, regatul de Thessalonic și principatul Moreei - a coincis cu fărâmițarea restului teritoriului bizantin în mai multe formațiuni politice grecești, dintre care numai trei vor avea un rol de jucat pe scena politică a regiunii - Imperiul de Niceea, Imperiul de Trapezunt și principatul Epirului, transformat în Imperiul grecesc de Thessalonic.

⁴¹ Odată ce au intrat în posesia Constantinopolului și a unor părți însemnate din teritoriile vechii împărății, cruciații și-au împărțit între ei domeniul bizantin. Un document oficial, Partitio Romaniae (martie 1204), hotărăște părțile ce revin celor două grupuri din tabăra latină, respectiv cruciații și venețienii (marii câștigători ai cuceririi Constantinopolului). Vezi și S. Brezeanu, *O Istorie a Bizanțului*, ed. a II-a, București, 2004, p. 246.

⁴² FHDR, III, p. 314-315.

a poruncit⁴³ mai multor oamenii din armata scitică, pe care o comanda Kotzas, să năvălească din nou asupra taberei latinilor și să facă aceleași lucruri ca și mai înainte și să se întoarcă pe același drum pe care o luaseră și prima dată. Iar <latinii> cum i-au văzut din nou pe sciți, iarăși se înarmară în grabă și porniră după ei cu mai multă vigoare decât înainte, clătînându-și lăncile și au gonit mai multă cale. Și cum sciții înaintau lesne și nu mai trăgeau cu arcurile în urmă, căci erau înarmați ușor și erau purtați de cai mai iuți, latinii fără șă-și dea seama, meraseră foarte departe, încât ajunseră pe negândite în locurile în care le erau pregătite cursele și unde dușmanii stăteau la pândă. Și dând peste trupele scitice odihnite, tocmai când ei erau istoviți de osteneala drumului, iar caii abia de mai puteau să răsuflă, sunt prinși în .ceruire. Căci sciții i-au împresurat. Și când s-a dat lupta, <latinii> erau răsturnați de pe cai sub presiunea mulțimii sciților, care se repezeau mai mulți asupra unuia singur și oamenii aceștia cu gâtul țeapăn erau prinși de grumaz cu securi și lanțuri și a fost ucisă și o mare parte din cai. Căci sciții veneau asupra lor asemenea unui nor negru și des încât ei nu puteau nici să-și desfășoare cavaleria, / nici să fugă. A căzut așadar floarea trupelor latine și cei mai vestiți luptători ai lor cu lancea. A căzut și contele Ludovic de Blois. Iar Balduin e prins și dus în robie în Misia, iar de acolo e trimis la Târnovo și aruncat în închisoare și pus în lanțuri până la grumaz⁴⁴. Prin urmare, întâia confruntare de proporții cu Imperiul latin, ca de altfel, și în precedentele cu Bizanțul statul Asăneștilor a fost susținut hotărâtor de forța militară cumană. După înfrângerea cruciaților, armata vlaho-bulgaro-cumană, folosind totala derută din rândul latinilor, pune stăpânire pe o mare parte din teritoriul de la sud de Haemus⁴⁵, care i se supune, în tot acest timp cumanii ajung la Constantinopol. „Ioniță, regele Vlahiei și al Bulgariei, era cu ostile lui și pusese stăpânire pe întreg ținutul. Iară ținutul și cetățile și castelele erau de partea lui și cumanii lui goniseră până înaintea Constantinopolului”⁴⁶. Punctul culminant al atacurilor, cât și strategia țarului vlaho-bulgar, care viza cucerirea Constantinopolului, se derulează cu precădere în intervalul de timp cuprins între 1205 și 1207. În acest răstimp, blocul aliat vlaho-bulgaro-cuman duce un război crâncen, sângeros și eficient în Thracia și Macedonia, cucerește Philippopolis și asediază Adrianopolul, unde zdrobește oastea latinilor de la Rusion⁴⁷. Din câte se pare greul acestei campanii este asumat de turanicii cumani⁴⁸ care ajungând pe țărmul Mării Marmara, au cucerit orașul Aproș și au luat în captivitate o mulțime de oameni. Tot acum năvălitorii au cucerit și distrus cetățile Rhaedestos, Perinthos, Daonion, Arcadiopol, Tzumlas și Athyda⁴⁹. Au fost uciși bătrâni, femei, copii, iar alții au fost

⁴³ Din acest context ne putem da seama că, în timpul lui Ioniță Kaloioannes, cumanii din oastea vlaho-bulgară erau sub ascultarea sa.

⁴⁴ FHDR, III, p. 316-317; P. Angelov, op. cit., p. 236.

⁴⁵ Este vorba de Thracia.

⁴⁶ G. de Villehardouin, Cucerirea Constantinopolului, trad. O. Pecican, Cluj, 2002. p. 161; Istoria Românilor, III, p. 436; V. Spinei, op. cit., p. 264-265.

⁴⁷ Ibidem, p. 324-327.

⁴⁸ Aceștia erau urmați, așa cum ne relatează Istoria lui N. Choniates, de trupe regulate formate din vlaho-bulgari și care aveau rolul de a da lovitura de grație, în urma șarjelor cavaleriei cumane.

⁴⁹ FHDR, III, p. 326-327.

înceați în timp ce încercau să-și găsească salvarea fugind cu luntrile. După atâtea atacuri și jafuri, însoțite de distrugerii de vieți omenești, Thracia arăta ca un cimitir. Cei care au scăpat cu viață au fost duși în robie. Conducătorul expediției cruciate, marchizul Bonifaciu de Montferrat⁵⁰, principele regatului latin de Thessalonic, pus însă sub vasalitate imperială, este, de asemenea, înfrânt într-una din ciocnirile cu vlaho-bulgaro-cumanii. Istoria lui N. Choniates ne informează despre existența unui anume Cusmen⁵¹, vlah de origine, „însărcinat cu paza orașului Prosakos și a tuturor ținuturilor din partea aceea, supuse lui Ioan” ocupând o vreme Thessalonicul⁵², cu largul concurs al locuitorilor orașului⁵³, însă este înfrânt de latini⁵⁴ Bonifaciu de Montferrat, hăituit continuu de hoardele cumane, și-a găsit salvarea refugiindu-se la Thessalonic, capitala statului său cruciat, în vreme ce aliații vlaho-bulgaro-cumani cucereau posesiunile macedonene ale principatului de Thessalonic⁵⁵ La capătul expedițiilor, efectuate de Taratul Asăneștilor la sud de Haemus, în Thracia și Macedonia, care la început au avut rolul să slăbească puterea bizantinilor, iar apoi pe aceea a latinilor, statalitatea din Târnovo a ieșit întărită pe plan politic și militar.

* * *

Având în vedere penuria de date documentare, precum și ponderea redusă a studiilor de specialitate la nivelul înțelegerii culturii turanice cumane la nivel militar, nu ne este ușor să specificăm natura raporturilor de alianță dintre Taratul Asăneștilor și cumanii de la nord de Dunăre. Raportul dintre relativitatea și complexitatea relațiilor Taratului Asăneștilor și detașamentele cumane constă, foarte probabil în explicarea dublului statut, de mercenari-aliați, al turanicilor. La momentul declanșării răscoalei Asăneștilor efectivele de cumani au fost înrolate ca mercenari în oastea nou formată de Petru și Asan la nord de Dunăre, așa se explică numeroasele incursiuni prădalnice pe care le-au făcut aceștia la sud de Dunăre. După recunoașterea noului stat din Haemus și câștigarea independenței (1187) crește foarte mult posibilitatea ca

⁵⁰ Nedorit de Henrico Dandolo, ca împărat de Constantinopol, pentru pericolul ce îl putea reprezenta principele lombard pentru interesele Comunei în Italia de nord, primește în comesație, ulterior, regatul latin de Thesalonic. În plus, Comuna a cedat lui Bonifaciu de Montferrat și regiunea din jurul Thessalonicului, ca apanaj, în schimbul insulei Creta, pe care marchizul o deținea de la nevrstnicul împărat Alexios al IV-lea Angelos. Bonifaciu de Montferrat, suveranul regatului de Thessalonic se încoronează solemn în toamna anului 1204.

⁵¹ Deși numele este de origine cumană, fără îndoială acesta (probabil vlah) era sub comanda lui Ioniță Kaloioannes.

⁵² Vlahul acționează la îndemnul suveranului său, cucerind, temporar, Thessalonicul, stăpânit de latini. Este posibil să fi primit chiar titlul de sebastos. Cf. FHDR, III (V. n. 232, p. 321).

⁵³ Bonifaciu de Montferrat era plecat în Peloponez cu gândul de a supune insula și pe arhontele Corintului, Leon Sguros. În acest context și pe un fond de nemulțumire locală, are loc cucerirea Thessalonicului, apărat de o garnizoană latină, care se retrage, împreună cu soția principelui lombard, Măria de Ungaria, într-o fortăreață asediată, de unde sunt salvați de oamenii lui Bonifaciu de Montferrat, care cu această ocazie recuceresc orașul stăpânit de vlahul Cusmen, supusul lui Ioniță Kaloioannes.

⁵⁴ FHDR, III, p. 320-321.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 322-323.

armatele cumane să fi avut, cu precădere în timpul fraților Asan, statutul de aliați temporari. Un episod lămuritor, care ne ajută să înțelegem mai bine relațiile la nivelul blocului aliat vlaho-bulgaro-cuman, s-a derulat în preajma orașului Serres. Ginelele împăratului Alexie III Angelos, sebastocratorul Isaac Comnenos, declanșând un imprudent contraatac, căzând în cursa întinsă de Asan I, a fost prins de un cuman. Acesta, bănuind că a capturat un personaj important și în speranța că va putea beneficia de avantaje materiale de pe urma demnitarului bizantin, a căutat sa-l tăinuiască, fără succes însă, fiind deconspirat a fost nevoit să îl predea lui Asan⁵⁶. Semnificația acestui fapt ne orientează spre o concluzie, deloc exagerată, anume că efectivele cumane din componența armatei vlaho-bulgare nu aveau drepturi egale⁵⁷ cu aliații lor, ci erau sub obediența Asăneștilor, lucru certificat ulterior prin amploarea și proporțiile ce au cuprins acțiunile acestui fenomen militar, în structura ostășească a Țaratului Asăneștilor⁵⁸. În această privință relevante ne sunt relatările cronicarilor⁵⁹, contemporani evenimentelor, și de bun augur pentru reconstituirea, în măsura cunoașterii realităților epocii, complexului sistem clientelar și de alianțe de care dispunea, fără a face abstracție de conjunctură, Țaratul de Târnovo. Principalul izvor al răscoalei Asăneștilor, N. Choniates, probând în acest mod măsura talentului său istoric, ca martor al evenimentelor, din postura de secretar imperial, l-a însoțit pe împăratul Isaac al II-lea Angelos în campaniile purtate de acesta contra vlaho-bulgarilor, ne-a lăsat prețioase informații ce conduc spre o interesantă abordare a chestiunii în discuție. Condiția esențială pentru un suveran sau un stat să-și impună autoritatea într-un context anume depindea de statutul politico-juridic internațional. Țaratul Asăneștilor, cu precădere în vremea lui Ioniță Kaloioannes, avea toate atuurile să se erijeze într-un hegemon balcanic, ceea ce i-a permis totodată să ducă o politică standard în raporturile sale cu potențialii aliați-obedienți. Cumanii au fost principalul factor militar al statului din Târnovo iar modul în care ei au aderat la răscoala din Stara Pianina și ulterior, la constituirea unei armate impresionante, prin număr și forță pentru acele vremuri s-a tradus prin transformarea statului vlaho-bulgar într-o forță de prim rang.⁶⁰

⁵⁶ *Ibidem*, p. 282-283.

⁵⁷ V. Spinei, *op. cit.*, p. 263.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 272. Autorul încearcă să scoată în evidență statutul de mercenari, lucru cu care suntem de acord în principiu, însă referitor la relațiile cu statul Asăneștilor, cel puțin în primele decenii, cumanii au fost și supuși ai dinastiei vlahe, dovada stă în dedicația lor cu privire la angrenarea deplină a contingentelor cumane la chemarea Asăneștilor sub arme, iar unele campanii au presupus riscuri majore, ceea ce denotă posibila lor neimplicare în acțiuni de pradă.

⁵⁹ Iară ținutul și cetățile și castelele erau de partea lui și cumanii lui goniseră până înaintea Constantinopolului. Cf. G. de Villehardouin, *op. cit.*, p. 161.

⁶⁰ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 19.